

UNIA POLSKI Z LITWĄ

Litwa – Ziemie litewskie w I tysiącleciu p.n.e. zasiedliły plemiona Bałtów. W IX-XII w. terytorium **Litwy** dzieliło się na Żmudź i Auksztotę. W XIII w. państewka plemienne zjednoczył Mendog, prowadzący walki z sąsiadami, tj. zakonem krzyżackim, Polską i Rusią. (Zajęcia ludności: myślistwo, uprawa roli, hodowla, grabieże.) Po śmierci Mendoga państwo litewskie rozpadło się. Za właściwego twórcę **Litwy** uważa się księcia Giedymina, który opanował rozległe ziemie ruskie. Dalsze umacnianie i wzrost terytorialny państwa następował za panowania jego synów: Kiejstuta i Olgierda, syna Olgierda – Jagiełły oraz Witolda.

Polska w XIV wieku

- rządy Ludwika Andegaweńskiego (1370-1382) – po śmierci ostatniego z Piastów (1370, Kazimierz Wielki) w Polsce przejęła władzę węgierska dynastia Andegawenów. Przyczyna: zjazd w Wyszehradzie (1339; Węgry pomogą Polsce w walce z Krzyżakami, a po bezpotomnej śmierci **polskiego** króla tron obejmie władca Węgier).

- rządy Jadwigi Andegaweńskiej (1384-1399); młodszej córki Ludwika. Przejęcie przez nią władzy dzięki nadaniu rycerstwu **polskiemu** przywileju koszyckiego (1374).

Unia – chęć połączenia pogańskiej **Litwy** z chrześcijańską Polską poprzez małżeństwo Jadwigi z litewskim księciem Jagiełłą. Korzyści – zyskanie sojusznika, chrystianizacja terenów bałtyckich, rozwój handlu, import produktów leśnych z **Litwy**; bojarzy litewscy i ruscy zyskaliby przywileje podobne do tych, które miało **polskie** rycerstwo

- 1385 r., **Krewo** – uzgodnienie warunków unii (unia personalna; wspólny monarcha, odrębne urzędy i instytucje)

- 1386 – ślub Jagiełły z Jadwigą (początek panowania dynastii Jagiellonów)

- przeciwności – sprzeciw niektórych możnowładców litewskich (obawy przed uzależnieniem **Litwy** od **Polski**), na czele książę Witold, wojna domowa

- skutki: powstanie wielkiego państwa, zakon nie miał powodu, by najeżdżać na ziemie litewskie

Kolejne porozumienia polsko-litewskie:

- **1401, Wilno** – ustalenie zakresu władzy księcia Witolda, dożywotnio ma sprawować rządy na Litwie, a po jego śmierci władzę obejmie tam Jagiełło lub jego następcą

- **1413, Horodło** – Wielkie Księstwo Litewskie oddzielnym i równorzędnym państwem wobec **Polski**; władcę wybierać będą przedstawiciele obu krajów; organizowanie zjazdów dla szlachty **polskiej** i litewskiej; ustalenie na Litwie nowych urzędów; nadanie kilkudziesięciu katolickim rodom litewskim **polskich** herbów

Ważne pojęcia:

Przywilej koszycki – nadany w **1374** roku przez Ludwika Andegaweńskiego: wprowadzenie podatku stałego – poradlnie – 2 grosze z łana, obietnica nienakładania dodatkowych opłat bez zgody szlachty, zwolnienie rycerzy z budowy i naprawy zamków, mostów i z utrzymywania króla w czasie podróży, zwrot kosztów wypraw wojennych, wykup szlachty z niewoli.

WIELKA WOJNA Z ZAKONEM KRZYŻACKIM

Przyczyny wojny:

- wzrost potęgi **Polski** i **Litwy** po unii i niepokój Krzyżaków z tego powodu

- oszczerstwa Krzyżaków na temat Litwinów (jakoby dalej pozostawali poganami)

- próby skłócenia Jagiełły z Witoldem i bojarami litewskimi przez Krzyżaków

- spory o utracone ziemie (Żmudź zabrana Litwie; ziemia chełmińska, michałowska, Pomorze Gdańskie zabrane Polsce)

- wybór na wielkiego mistrza Ulricha von Jungingena

Początek wojny:

1. Powstanie na Żmudzi,
2. deklaracja **Polski**, że pomoże Litwie w walce z wrogiem

Przebieg:

rozpoczęcie walk – atak sił polsko-litewsko-ruskich na państwo zakonne – bitwa pod Grunwaldem (**15 lipca 1410**); opóźnianie walk przez Jagiełłę, by zmęczyć wroga; obserwowanie przez Jagiełłę bitwy ze wzgórza; atak oddziałów litewsko-tatarskich; atak mistrza krzyżackiego na czele rezerwowych wojsk i ich klęska, rozbicie wojsk krzyżackich) – nieudana wyprawa Jagiełły na Malbork – wygrana przez Polaków bitwa pod Koronowem (**1410**) – pokój w Toruniu (**1411**; dla **Polski** ziemia dobrzyńska, dla **Litwy** Żmudź, zakon ma zapłacić odszkodowanie za uwolnienie jeńców)

Sobór w Konstancji (1414-1418)

- przyczyny: chęć rozstrzygnięcia konfliktu z Krzyżakami przed majestatem cesarza i papieża

- reprezentanci **Polski**: **Paweł Włodkowic**, Zawisza Czarny, **Mikołaj Trąba**

- wystąpienie **Pawła Włodkowica** (rektor Akademii Krakowskiej): uważał, że nie powinno się stosować przemocy przy krzewieniu wiary, uważał, że poganie mogą bronić własnego kraju

- sobór **nie** przyniósł rozwiązania dla sprawy polsko-krzyżackiej

Uzbrojenie i wyposażenie rycerzy:

armie złożone z ciężkozbrojnych rycerzy;
zbroja płytowa,
tarcza,
miecze (jedno - i dwuręczne),
kopie,
przyłbice (popularne szpiczaste, tzw. „psie pyski”),
puginały (sztylety, inaczej mizerykordie).

EUROPA ZACHODNIA W XIV I XV WIEKU

Główne problemy XIV- i XV-wiecznej Europy:

- epidemia **dżumy**, „czarnej śmierci”

- wojna stuletnia

- bunty mieszczan i chłopów

- husytyzm

- pojawienie się nowych technik walki

Epidemia dżumy w Europie **1347-1351**. Zawleczona z Azji Środkowej na Krym przez Tatarów **1347**, do

Italii przedostała się z uciekającymi z Kaffy genueńczykami, rozprzestrzeniając się w całej Europie Zachodniej (i Skandynawii). Pochłonęła ok. 30% ludności Europy. Objawy: ciemne plamy na skórze, powiększenie węzłów chłonnych. Sposób rozprzestrzeniania: szczury, pchły, brudna miasta, brak higieny. Skutki: kryzys gospodarczy, społeczny, zahamowanie rozwoju handlu, prześladowania Żydów, obarczanych winą za rozprzestrzenianie się zarazy, wpływ na kulturę średniowiecza (ruch biczowników, w sztuce wątek tańca śmierci).

Wojna stuletnia: 1337-1453

- przyczyny:

kryzys polityczny [Francji](#) (osłabienie władzy królewskiej),
wpływy monarchy angielskiego we [Francji](#),
słabe wojsko i rozwój [Anglii](#);
roszczenia angielskiego władcy do tronu [francuskiego](#)

- najważniejsza bitwa: pod Crecy ([1346](#), przegrana [Francji](#));

- liczne porażki [Francuzów](#); w końcu wygrana [Francji](#) (rola Joanny d'Arc: pokonanie [Anglików](#) i uwolnienie obleganego przez nich Orleanu; pojmana trafiła do niewoli, wytoczono jej proces o czary i spalono)

- skutki: zniszczona gospodarka obu państw, utrata ziem na kontynencie przez [Anglię](#); zubożenie [Francji](#);
wprowadzenie armii zawodowych z najemnikami

Bunty mieszczan i chłopów:

przyczyny: zubożenie, spustoszenie Anglii i Francji, podnoszenie podatków, upadek handlu, rabunki i napady najemników na wsie i miasta

buntownicy: Francja – żakeria, Anglia – John Ball, Wat Tyler

wynik: stłumienie powstań, powstańcy nie osiągnęli swoich celów

bunt przeciw Kościołowi: teolog angielski John Wiklef, pragnienie zmian w Kościele

Husytyzm

Jan Hus – reformator religijny w Czechach, 1369–1415

husytyzm – ruch religijno-społeczny w Czechach na pocz. XV w. domagający się prawa do swobodnego głoszenia zasad wiary, przetłumaczenia Biblii na języki narodowe, odebrania duchowieństwu majątków i władzy, wprowadzenia eucharystii w dwóch postaciach

skutki: uwięzienie Jana Husa i spalenia na stosie, powstanie w Czechach (Jan Žižka), zwycięstwo umiarkowanych zwolenników Husa i porozumienie z papieżem

Techniki walki:

- stosowanie broni palnej,
- zwiększenie znaczenia piechoty (zamiast jazdy),

- piki i wozy taborowe (wozy transportowe, zza których ostrzeliwano wroga),
- hakownice (lżejszy rodzaj broni palnej).

NOWE POTĘGI W EUROPIE WSCHODNIEJ

Nowe potęgi:

- państwo Turków osmańskich

- Wielkie Księstwo Moskiewskie

Turcy osmańscy

- lud, który przybył do zachodniej Azji Mniejszej. Rozproszone plemiona zjednoczył pod koniec XIII w. emir Osman I

państwo Osmana:

a) scentralizowane, na czele sułtan o nieograniczonej władzy,

b) silna armia z oddziałami jazdy (lennicy sułtana – spahisi) i piechurami (janczarzy, chłopci, fanatycy religijni, gotowi na śmierć w obronie wiary)

c) powiększanie państwa:

- Azja Mniejsza

- Bałkany: Serbia, Bułgaria (bitwa na Kosowym Polu, 1389;

- bitwa zjednoczonych wojsk węgierskich, włoskich, francuskich, angielskich, niemieckich z Turkami pod Nikopolis, 1396)

- atak na Węgry (rządzący na Węgrzech syn Jagiełły, Władysław III, zerwał zawarty pokój z Turkami, bitwa pod Warną 1444,

- klęska wojsk polsko-węgierskich,

- śmierć **Władysława**;

- dowódca **Jan Hunyady** powstrzymał atak Turków) – chwilowe powstrzymanie Turków przez Mongołów

- atak Turków na **Konstantynopol** (1453 r. upadek miasta, które stało się stolicą imperium osmańskiego i zostało nazwane **Stambułem**)

Wielkie Księstwo Moskiewskie:

- spadek znaczenia **Mongołów** na ziemiach **ruskich**

- wzrost znaczenia **Księstwa Moskiewskiego** i **Litwy** (podboje **Litwy** w Europie Wschodniej)

- unia **Księstwa Moskiewskiego** z **Wielkim Księstwem Włodzimierskim** (1328, powstaje **Wielkie Księstwo Moskiewskie**)

- rywalizacja **Wielkiego Księstwa Moskiewskiego** z **Litwą**, która też prowadziła ekspansję

- wyzwolenie państwa moskiewskiego spod wpływów **Mongołów** (1380, Dymitr Doński, zwycięstwo w bitwie na **Kulikowym Polu**)

- państwo moskiewskie podbija kolejne państwa **ruskie**;

- małżeństwo Iwana III Srogiego z córką cesarza bizantyjskiego;
- **Iwan IV Groźny** jako pierwszy przyjmuje tytuł **cara**;
- Moskwa najważniejszym miastem Rusi (nazywana też **trzecim Rzymem**)

Ważne:

Datę upadku Konstantynopola (**1453**) uznaje się za symboliczną datę końca średniowiecza.

WOJNA TRZYNASTOLETNIA

Przyczyny:

- nierozwiązany konflikt z Krzyżakami o Pomorze Gdańskie i ziemię chełmińską
- nakładanie przez Krzyżaków coraz wyższych podatków na poddanych państwa zakonnego
- łamanie przez Krzyżaków praw, które wcześniej przyznali swoim poddanym
- pragnienie przyłączenia Prus do Polski ze strony mieszkańców państwa zakonnego (chęć wzbogacenia się i zyskania przywilejów, jakie posiadała polska szlachta)
- prośba tajnej organizacji pruskiej (Związku Pruskiego, Jan Bażyński) w **1454** roku, by polski król **Kazimierz Jagiellończyk** przyłączył Pomorze Gdańskie i Prusy do Korony Polskiej (inkorporacja – **6.03.1454**)

Przebieg:

- zdobycie przez Polaków wielu miast
- pokonanie wojsk polskich przez Krzyżaków pod Chojnicami (1454)
- pokonanie powstańców pruskich przez Krzyżaków (w czasie oblężenia Malborka) – konieczność stworzenia **armii zaciężnej** przez Polaków
- na czele armii **Piotr Dunin**
- zdobycie przez Polaków Malborka (1457)
- przełomowe zwycięstwo Polaków pod Świecinem (1462)
- wyparcie Krzyżaków z terenów przy lewym brzegu Wisły
- przejście przez Polaków kontroli nad handlem wiślanym
- pokonanie Krzyżaków w bitwie na Zalewie Wiślanym
- odcięcie Krzyżaków od ewentualnych sojuszników – pokój w Toruniu (1466)

Postanowienia pokoju toruńskiego:

- **Polska** odzyskuje Pomorze Gdańskie, ziemię michałowską, chełmińską, biskupstwo warmińskie → nazwa tych ziem: Prusy Królewskie
- tereny, które pozostały przy Krzyżakach – **Prusy Zakonne** (nowa stolica w **Królewc**u)

Wojsko polskie:

- utworzenie przez **Kazimierza Jagiellończyka** floty polskiej – uzbrojone statki handlowe postępujące się królewską banderą, dowodzone przez kaprów zwalczających okręty nieprzyjaciela

- powstanie **armii zaciężnej** (wojsko werbowane z upoważnienia np. monarchy w drodze dobrowolnego zaciągu, zwerbowani żołnierze otrzymywali ustalone wynagrodzenie)

Przekształcenie się rycerstwa w szlachtę:

Stało się to głównie ze względu na kolejne przywileje nadawane rycerstwu w zamian za umożliwienie kontynuowania działań wojennych, (m.in. przywileje nieszawskie: król nie ustanowi kolejnych praw i nie zwoła pospolitego ruszenia bez zgody sejmików). Rycerze zyskali przewagę nad innymi stanami, wzrosło znaczenie sejmików ziemskich. Powstanie stanu posiadającego wspólne przywileje – szlachty.

Ważne zagadnienia:

Polityka dynastyczna Kazimierza Jagiellończyka

– czterech synów Kazimierza i Elżbiety Habsburżanki („matki królów”) zostało władcami: Władysław II (Czechy, Węgry),

Jan Olbracht, Aleksander,

Zygmunt Stary (Polska)

Organizacje pruskie – Związek Jaszczurczy (1397), Związek Pruski (1440).

KULTURA PÓŻNEGO ŚREDNIOWIECZA W POLSCE

Ważne zagadnienia:

rozkwit polskiej kultury,
dominuje gotyk, rozwija się i prężnie działa Akademia Krakowska,
w Polsce powstaje kultura stanowa

polska kultura w XV wieku:

powstawanie licznych ośrodków kulturalnych;
wsparcie twórców ze strony możnowładców (np. króla i biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego);
przybywanie twórców z Europy Zachodniej;
rozwój architektury i rzeźby (piety; anonimowe dzieła ku chwale Boga),
ważne dzieło: ołtarz Wita Stwosza (w kościele Mariackim w Krakowie)

architektura gotycka:

Styl gotycki (franc. gothique – barbarzyński) charakteryzował się stosowaniem, obok kamienia, cegły jako budulca. Świątynie odznaczały się strzelistością kształtów, obecnością filarów podtrzymujących dużo cieńsze ściany, a także bogactwem ozdób. W ogromnych oknach widniały witraże, a ołtarze były malowane lub rzeźbione. Ważne zabytki: m.in. bazylika Mariacka w Krakowie, bazylika Mariacka w Gdańsku, Zamek Krzyżacki w Malborku, Katedra gnieźnieńska, Ratusz we Wrocławiu, Barbakan w Krakowie.

Akademia Krakowska:

- odnowienie uczelni – 1400 (z funduszy królowej Jadwigi)

- nauczanie prawa, matematyki, astronomii

- wykładowcy: Marcin Król, Wojciech z Brudzewa

- absolwenci: Paweł Włodkowic,

Mikołaj Kopernik,

Jan Długosz (sekretarz Zbigniewa Oleśnickiego,

wychowawca synów Kazimierza Jagiellończyka,

autor „Roczników, czyli konik sławnego Królestwa Polskiego”),

Jan Ostroróg (pisarz polityczny, prawnik, autor „Memoriału o urządzeniu Rzeczypospolitej” – spisał propozycje reform w Polsce);

przybywanie żaków z innych państw

Kultura stanowa:

- cztery stany: duchowieństwo, rycerstwo, mieszczaństwo, szlachta

- każdy ze stanów miał własne obyczaje, zasady, wzorce, czyli własną kulturę stanową

- rycerstwo: drewniane grody, potem dwory szlacheckie, rezydencje, uczestnictwo w turniejach,

- mieszczaństwo: ratusze, kamienice; spotkania w ratuszach lub na dworach Artusa (powstałe na wzór angielski budowle, np. w Gdańsku)

- chłopstwo: pogańskie wierzenia, topienie marzanny, obchodzenie nocy kupały (nocy świętojańskiej, sobótki), ważna instytucja: kościół.

